

NYA AVHANDLINGAR

Gunnar Almevik: *Byggnaden som kunskapskälla*. Göteborgs universitet, Göteborg 2012. 377 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7346-714-8.

Når leste du sist en rykende fersk doktorgradsavhandling som både bygger videre på og kritiserer det etnologiske blikket på den eldre byggeskikken – en avhandling skrevet i Sigurd Erixons ånd hvor Karl-Olov Arnstbergs avhandling om lafteknuter omtales uten spott eller ironi? Vel, nå har du sjansen. For i avhandlingen *Byggnaden som kunskapskälla* tar Gunnar Almevik oss med på en reise inn i sitt arbeid med å forstå og restaurere en ”långloftstuga”, våningshuset på gården Örnanäs i nordøstre Skåne.

Avhandlingen er en tverrfaglig kilde- og metodestudie som utforsker hvordan et bygningshistorisk arbeid kan gjennomføres. Almevik er ikke etnolog til tross for at etnologien kanskje er hans nærmeste fagfelt. Derimot er han både håndverker og akademiker ved Institutionen för kulturvård ved Universitetet i Göteborg. Og hans avhandling er en sjelden blomst ved at den utforsker hvordan det akademiske arbeidet og praksisfeltet rundt bygningsvernet kan gi hverandre mening.

Det praktiske arbeidet med å restaurere bygningen fungerer som en premissleverandør i Almeviks prosjekt. Dette gir avhandlingen både et preg av alvor og realisme. På den ene siden er målet å undersøke hvilken kunnskap han kan få ut av selve bygningen. På den andre siden søker han kunnskap andre steder for å få mer mening ut av sporene bygningen selv innehar. I tillegg til å studere materielle og skriftlige kilder har han brukt et aktørperspektiv. Aktørene er ikke bare trukket inn som informanter, men som en del av metoden i å forstå kildene da aktørperspektivet trekkes inn i selve tolkningsprosessen. Men det overordna målet i avhandlingen er å forstå effekten av praksisene: Hva metodene medfører og hvordan de ulike kildetypene og metodene kan forenes i en praktisk analyse.

Gunnar Almevik studerer huset i form av den fysiske byggeskikken og endingene som er gjort. Han

utforsker også de gamle håndverksprosessene gjennom prosessuell rekonstruksjon. Gårdsbruket, boskikken, markene og den sosiale strukturen omhandles gjennom et historisk forløp som går langt bakover selve bygningskroppen som er fra begynnelsen av 1800-tallet.

Våningshuset på Örnanäs er i faglitteraturen omtalt som en gammel *högloftstuga* som utover på 1800-tallet endres til en *långloftstuga*. Jeg vil si det så sterkt at Almevik revitaliserer et forskningsfelt innenfor den etnologiske tradisjonen, et felt som vi burde være med på å dyrke og utvikle i lag med andre fagfolk. Det er et reelt behov for denne tverrfaglige kunnskapen. Bygningsvernet skriker etter forskningsbasert kunnskap. Og kildepluralismen i avhandlingen får fram kunnskap som ikke bare fungerer opp mot den praktiske forvaltningen. Den er også godt egnet for dyp kulturhistorisk forståelse og museal formidling. Avhandlingen har på den ene siden gjort meg optimistisk på fagfeltets veiene til tross for at feltet rundt byggeskikken og håndverket for tiden er et så godt som dødt innen etnologien.

På den annen side identifiseres også problemer i teksten. Avhandlingen er unødig langtekkelig i forhold til problemstillingene som reises. Problemstillingen er vag, mange spørsmål burde vært bedre befestet opp mot faghistorien. De teoretiske framleggene i begynnelsen bærer preg av noe namedropping, mens litteratur- og kildehenvisningene kunne gitt bedre transparens gjennom mer presisjon. Strukturen kunne med fordel vært annerledes og bygget opp et fokus, istedenfor å rive den ned. Og til slutt; konklusjonen er virkelig spennende og god, men dessverre ikke fullmoden.

Monografi

Byggnaden som kunskapskälla er en monografi. Den har 377 sider og består av 7 kapitler og noen tillegg. Den er i realiteten tredelt. I de tre første kapitlene presenteres vi for avhandlingens problemstillinger, teoretiske utgangspunkt og tidligere forskning.

Hovedbolken består av tre empiriske kapitler som omhandler bygningen i seg selv (monumentet), skriftlige kilder om Örnanäs (dokumentet) og aktørperspekti-

vet (tolkningen). Den siste delen av avhandlingen, selve konklusjonen, har syntetiserende målsetninger; hvor forståelsen fra de tre empiriske arbeidene bindes sammen i en syntese, både i praktisk og teoretisk forstand: om bygningen som kunnskapskilde.

I utgangspunktet var Almeviks mål å lese bygningen mest mulig konkret og direkte. Underveis i prosessen oppdager han imidlertid at bygningen er en stum kilde. Han trekker dermed inn andre kilder for å forsøke å få bygningen til å syng ut og fortelle sine historier. Selve arbeidet med å restaurere bygningen og å rekonstruere arbeidsprosedyrene gir en rekke praktiske problemstillinger.

Problemstillingen kan leses som en klar kritikk av konvensjonelle tilnæringsmåter innenfor bygningsantikvariske studier. Kritikken ligger implisitt i metodebruken, men dukker også opp i klartekst. Kritikken som kommer fra en dugelig og reflektert håndverker, som oppdager de andre kildematerialene underveis i sitt prosjekt. En av avhandlingens vesentlige kvaliteter består i at håndverkerens perspektiv tas aktivt inn i tolkningen av bygningens fragmenter og spor. Jeg synes det er godt å se at aktørperspektivet kommer klarere inn i forskningen. Det er viktig at håndverkerens kompetente perspektiver gjøres til vitenskap, og at dette gjøres gjennom klar posisjonering. Almeviks tolkning henger sammen med hans ståsted og hans perspektiv som bygningshåndverker.

Det er en ærlighet i hvordan problemstillingen legges fram og måten han røper en prosess. Kombinasjonen av at problemstillingen er deskriptiv (å undersøke metodene), at den er vag og at den er utviklet underveis gjør problemstillingen svak. Den har i for liten grad fungert som et sorterende og fokuserende redskap i forskningsprosessen, noe avhandlingen bærer preg av, da den er unødvendig omfattende. Men den åpenheten som ligger i dette kan også sees som en styrke da det gjør det mulig å presentere bredden i arbeidet. Hvis en skulle tatt utgangspunkt i det refleksive nivået i problemstillingen ville kanskje fem artikler og en sammenbindende innledning fungert bedre. Men det er sjeldent man har anledning til å legge fram et bredt empirisk materiale. Monografien får derfor en verdi for fremtiden som går langt utenpå den metodiske diskusjonen.

Å lese og dokumentere en bygning

I tillegg til å ta vare på gamle bygninger *in situ* eller på museum har vi en lang tradisjon i å dokumentere gamle bygninger. De har vært målt opp og omtalt i

generasjoner av antikvarer. Dokumentasjonsprosessen gjenspeiler sin egen tid og har endret seg gjennom fagets historie ut fra hva som til en hver tid har vært av av interesse. Forståelse av stilepoker har hatt stor betydning i bygningsantikvarisk arbeid, og vært en viktig del fagets tidlige historie fordi denne kunnskapen var helt essensiell for å datere objektene. I dag dateres ting ut fra naturvitenskapelige metoder og studien av stil virker reaksjonært ut fra dagens kulturhistorisk standpunkt. Fra å studere selve formen og lage stil- og typebegrep ut fra en evolusjonistisk forståelse, har samfunnet, håndverket og enkeltmennesket fått større og større plass i bygningsforskningen. Men forståelsen av stil og form kan også være med å avdekke de interne prosessene som et objekt har vært utsatt for og trekkes inn for å rekonstruere mening.

Dokumentasjon, datering, analyse og tolkning er fire avgjørende momenter Almevik trekker fram for å gjøre en vitenskapelig bygningshistorisk analyse. Her stilles enkle spørsmål som hva, når, hvordan og hvorfor (s. 63). Vi får heldigvis ikke noen total og helhetlig redegjørelse for alle forhold ved tømmerkassa, men en rekke innblikk og eksempler i godt dokumentasjonsarbeid som avdekker den overordnede prosessen som bygningen er blitt utsatt for. Bygningsarkeologien er en empirinær, praktisk og teknisk bygningsforskning, hvor målet er å forstå en bygning og rekonstruere dens tidligere stadier. Almevik legger seg tett opp mot denne tradisjonen (s. 37-40) men han går også videre gjennom sin metodeblanding.

I avhandlingen fokuserer Almevik spesielt på "autentisk procesuell rekonstruksjon" (s. 52) "for å gjenopprette glømd kunnskap i hantverkets utøvande genom rekonstruksjon". Det er sjeldent å se bygningsforskere innenfor den kulturhistoriske fagkretsen arbeide så tett på håndverksperspektivene som Almevik gjør i sin avhandling. Almevik går tett på, kler av bygningen lag for lag og står tilslutt igjen med arr og spor på den nakne bygningskroppen. Han leser sporene etter sagtanna, økseeggen og høvelstålet i tømmerstokkene. Og han rekonstruerer behov for virke og krav til kunnskap og arbeidskraft håndverkerens prosedyrer. Sporene utgjør tegn som brettes ut og forfølges gjennom praktisk arbeid. Han bruker sporene for å stille spørsmål om det levde livet på gården og leser også sporene i en sosial sammenheng.

Det forensiske perspektivet som benyttes i avhandlingen er et begrep som viser at Almevik og hans studenter ser seg selv som kriminalteknikerne som undersøker

åstedet for å sikre bevis for å kunne forstå og bevise hva som har skjedd. Her ligger Almevik tett opp mot en vanlig bygningsarkeologisk undersøkelse, men henviser til en mer naturvitenskaplig basert rettsundersøkelse hvor det skal fremskaffes fellende bevis.

I det dokumenterte materialet går vi innom alle trekk ved bygningen på et "regel-nivå"; hva er normen og avvikene med henhold til dimensjon og kvalitet på materialene? Hva har vært den totale mengden tømmer som har gått med? Hvordan er delene tilvirket og satt sammen? Hvordan er overflaten behandlet? Hvilke deler av bygningen har ulike dateringer og hvor finner vi spor etter endring?

Igjennom en rekke eksempler viser Almevik at det ikke kan fungere med én mal for hvordan man kan gjennomføre et godt dokumentasjonsarbeid eller hvordan man kan skape entydige typebegreper og kategorier. Det gjøres et poeng av improvisasjon og betydningen av en heuristisk metode. Den unike, individuelle dokumentasjonen er dermed vesentlig, ikke bare som type-eksempler men som unike individer som gir oss innblikk i de nyansene som verden er bygget opp av. Her legger Almevik seg tett på en etnologisk, empirisk tradisjon. Ved å legge seg opp mot det heuristiske på metodesiden viser han avstand til bygningsarkeologiens positivistiske tendenser og kolliderer på denne måten begrepsmessig med sitt eget forensiske perspektiv.

Almevik har benyttet seg av manuell oppmålingsteknikk og tegner for hånd. Tegningene er utført som et godt håndverk, svært skikkelig og pent utført, med en gjennomført kvalitet. Det er lett å la seg forføre av dette. Og jeg lar meg gjerne forføre fordi tegningene ikke bare er representasjoner, men snarere en bærende del av selve analysen. Oppmålingsarbeidet er en prosess hvor det gjennomføres valg, hvor en lærer seg å se og blir kjent med bygningen, men også en del av en analytisk prosess. Moderne oppmålingsteknologi basert på scanning er mer overflatorientert og fungerer dårligere når man vil forstå skjulte konstruksjoner, og gir heller ikke den samme nærheten til objektet. Og det er godt å lese en metodeavhandling som ikke bare fokuserer på nye metoder og nye måleteknologier, men som tar ut det beste av gamle teknikker. Måtene som endringsforløp legges fram på gjennom tegninger er forbilledlig.

I tillegg til å dokumentere i form av oppmålingstegninger er det foretatt en omfattende dokumentasjon av detaljer og verktøyspor med fotografier. Det å karakterisere en bygning gjennom å begrepsfeste den, altså å tilskrive den karaktertegn i form av ord, ansees som

kildekritisk problematisk da det lett kan fungere som en karikatur snarere enn en dokumentasjon. Jeg forstår det slik at tegningen har mer troverdighet enn beskrivelsen i forfatterens forståelse, at han mener at tegningene er ærligere enn begrepene.

Dokumenter

På 1970-tallet, da etnologene forlot studiet av det gamle bondesamfunnet, ble gjenstandene og bygningene som fysiske objekter i samfunnsformasjonen forlatt som studiefelt. Almevik beklager i avhandlingen at de problemstillinger som ble forlatt verken ble sett på ut fra nye perspektiver eller ble erstattet av nye felt. Arkitektene, arkeologene og kulturminnebyråkratiet har siden ledet an. Etnologens perspektiv er blitt det refleksive blikket snarere enn det saklige. Almeviks kildestudier innebærer en opposisjon mot dette ved at han har fokusert på de prosessuelle og sosiale sidene av livet på gården, og går dermed utenpå de bevaringsmessige perspektivene på det materielle som råder i forvaltningen.

De skriftlige kildene som er undersøkt består av ulike offentlige dokumenter, kart, kontrakter og mer berettede kilder. Her får vi en gjennomgang av gårdens historie sett opp mot regionens utvikling. Forfatteren tar oss med på noe som kan synes som en liten ørkenvandring hvor den ene kildekategorien etter den andre gjennomføres etter informasjon om Örnäs, uavhengig av om det finnes relevant informasjon eller ei. Hver enkelt kildetype omtales ut fra kildekritiske betraktninger, en øvelse som kan sees som overflødig da man i denne sammenheng først og fremst er ute etter å finne informasjon om denne ene gården; Örnäs.

Gjennom kirkebøkene får vi ut mye om hvem som har bodd på gården til en hver tid, fra 1500-tallet og framover. Videre får vi informasjon om husmannsplasser, deling av gårdsbruket, forholdet mellom innmark og utmark. Atter en gang tilsynekommer det at gårdsbruk ikke har vært noen fast størrelse opp gjennom historien. Kildene som går løs på utskiftingen og oppdeling av gården gir et godt innsyn i flyten av ressurser i gårdsdriften. De kildene som gir mest direkte informasjon om bygningen er vinduskatten, arveoppgjør og branntakster.

De kamerale kildene Almevik har gått igjennom i kildepluralismens navn er ikke uvanlige å bruke opp mot bygningsarkeologiske studier, men er nok mest anvendt i historiske studier av økonomi, demografi og eiendomsforhold i det gamle jordbrukssamfunnet. Jeg tror materialet egner seg best til å brukes komparativt eller statistisk. Å lete fram fragmentariske kilder om

et enkelt tilfelle, som det er gjort her kan være mindre fruktbart: Det blir mange timers arbeid og få eller svake treff.

Aktørperspektivet

Hvordan man ser en kilde er i stor grad avhengig av ens posisjon. Almevik baserer seg på sine egne erfaringer som håndverker. Han arbeider med å forstå intensjoner og dyrker fram noe han omtaler som en transhistorisk kompetanse.

I denne tredje bolken, om aktørperspektivet, går Almevik inn i to ulike aktørposisjoner. Den første er håndverkerens perspektiv og hvordan dette kan brukes for å rekonstruere kunnskap og derigjennom bidra i tolkningen av sporkildene i bygningen. Det andre perspektivet er blikket til den siste eieren av gården. Her opptrer aktøren mer som en tolkende kollega enn som en kildekategori i seg selv. Almevik gjør et poeng av at aktørperspektivet heller ikke er tilstrekkelig benyttet innen kulturminneforvaltningen.

Å lese og forstå verktøysporene som står igjen etter en smidd håndsag eller et sagblad som er valsa vil være uforståelig for de fleste leserene av RIG. Men vi kan forstå og verdsette verdien av Almeviks forståelse. Han viser oss at for å virkelig forstå forskjellene må man selv ha arbeidet praktisk, med intensjoner. Slipingen av øksens egg eller hvordan du setter opp sagens tenner påvirker både arbeidsprosessen og sporene du setter igjen. Den immaterielle kulturarven har fått ny verdi i kulturminnearbeidet. Og skal vi ta Almeviks erfaringer på alvor må den prosessuelle rekonstruksjonen foregå i samarbeid med dyktige bønder, seilere, fiskere eller håndverkere som har interesse for gårsdagens perspektiver. Her får vi en god gjennomgang av hva aktørperspektivet kan brukes til. Tidsstudiene er forbilledlige gjennom hvordan de settes inn i en sosial sammenheng og får en bruk i den avsluttende analysen.

Å ta i bruk en informant, en representant for en tid og et tema og gjøre intervjuer ved kjøkkenbordet er ingen nyskapende metode. Det spesielle her er hvordan eieren, Thure Nilson, ble brukt så direkte i selve tolkningsarbeidet. Han så ikke bare fortiden i bakspeilet eller hadde meninger om hvordan ting var. Thure Nilson var i like stor grad en bruker som så framover, med en holdning og en filosofi om hvordan ting skulle være og gjøres. Dette er en viktig retning å videreutvikle om vi skal klare å endre kulturminnevernet fra å fokusere på forfall til å skape kultur for morgendagens bruk og bevaring.

Pluralisme

I det avsluttende kapittelet settes de ulike kildene sammen til en syntese som viser slagkraften ved Almeviks kildepluralisme. Og jeg mener denne analysen både er solid og unik. Syntesen er i seg selv et godt argument for å få teori og praksis til å samarbeide, og til å blande ulike kildekategorier slik det er gjort i avhandlingen. Syntesen kan sees som et metodologisk eksempel eller et forbilde.

Jeg skal innrømme at jeg har latt meg irritere over at hovedanalysen kom som et slags vedlegg til konklusjonen. Men jeg har også gledet meg over måten det ble gjort på. Det er et veldig godt og klargjørende stykke arbeid; en syntese, som kunne vært med å gi avhandlingen en struktur. Her ser jeg noen klare funksjonalistiske trekk ved analysen, på måten som det materielle, det sosiale, det demografiske og eiendomsforholdene spiller på hverandre. Gjennom denne innfallsvinkelen rekonstrueres en presis, sosial forklaring som fungerer sammen med det etablerte historiske forløpet. Og så viser Almevik igjen hvordan illustrasjonene ikke bare er overflatisk pynt men noe som er med og bærer selve analysen: som en måte å tenke på.

Svakhetstegnet er at analysen kunne vært mer modnet og bedre utviklet. Det er tydelig at den er tilkommet kort tid før innlevering av avhandlingen; men dette velger jeg å se igjennom fingrene på da det er klare kvaliteter her som gav meg en ny forståelse av samspillet mellom de tre kildegruppene. Her forenes både det materielle, kildespor i bygningen og dateringer med nyere, analoge eksempler, og ikke minst settes sammen med sosiale og demografiske forhold.

Terje Planke, Oslo

Olle Wilson: *Raffinerade rum. Bensinstationer och precisionskultur i Sverige 1926–1956*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2012. 240 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7108-549-8.

Få byggnader har en så undflyende karaktär som våra bensinstationer, som sedan introduktionen har levt ett maskeradliv med ständiga kostymbyten: stationer har bytt ägare, byggts om, lagts ned, fått en ny funktion eller rivits, eller bara blivit stående som utslocknade ljus. Detta har gjort byggnaden svårångad och dess kulturhistoriska status osäker – vad kännetecknar egentligen en originalmack?